

**НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА
«ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ОПІКУНСЬКО-ВИХОВНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРИТ
ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ»
ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Наголошено на вагомості введення у підготовку майбутніх фахівців зі спеціальності «Соціальна педагогіка» навчальної дисципліни «Теорія і методика опікунсько-виховної діяльності у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Розкрито тематику і коротко зміст лекційних занять запропонованої дисципліни.

Ключові слова: зміст професійної підготовки, практично-методичні компетенції, опікунсько-виховна діяльність.

Навчальна дисципліна «теорія і методика опікунсько-виховної діяльності»

S. Kohut

**A NEW COURSE ON
“THEORY AND METHODS OF GUARDIANSHIP PRACTICES
IN INSTITUTIONS FOR ORPHANS AND CHILDREN
DEPRIVED OF PARENTAL CARE” IN THE CONTENT
OF SOCIAL PEDAGOGY FOR MASTER’S DEGREE**

The importance of introducing a new course «Theory and Methods of Guardianship Practices in Institutions for Orphans and Children Deprived of Parental Care» into the curriculum of social pedagogy is emphasized. A syllabus provides the content and topics of the suggested course.

Keywords: content of professional training program, special disciplines, guardianship practices.

Постановка проблеми. Система професійної підготовки фахівців із соціально-педагогічної роботи в Україні, пройшовши непростий шлях становлення, визнання, сьогодні розвивається як цілісна система: активно функціонують наукові школи соціальної педагогіки (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та ін.); розроблено концептуальні засади підготовки фахівців зі спеціальності «Соціальна педагогіка»; затверджено науковий напрям і шифр спеціальності «Соціальна педагогіка» (13.00.05); зrealізовано рівневу структуру професійної підготовки соціального педагога (бакалаврат, магістратура, аспірантура); видано чимало монографій, збірників статей, підручників, посібників, науково-методичних рекомендацій з соціально-педагогічної проблематики.

Відтак маємо підстави говорити, що система професійної підготовки фахівців до соціально-педагогічної діяльності має свою специфіку розвитку й структурування. Вона відкрита, оскільки будь-яка система, що взаємодіє з іншими, є відкритою. Вона є орієнтованою, тобто такою, що перебуває в постійному розвитку, вдосконаленні та змінюваності. Її розвиток відбувається у взаємодії із соціальним середовищем конкретних соціумів, суб'єктами соціальної політики держави, науковими школами соціальної педагогіки, громадськими організаціями, сферами соціально-педагогічної діяльності.

Водночас, попри наведені, без сумніву, позитивні складові розвитку соціальної педагогіки як теорії і практики, насторожують навчальні дисципліни у планах бакалаврату, магістратури, уже неактуальні з погляду і трансформаційних змін у суспільстві, і динамічного розвитку науки. Адже незаперечним є той факт, що процес опанування соціально-педагогічною спеціальністю не може пасивно відображати соціальний розвиток. Він має бути наповнений активним пошуком нових шляхів формування особистості професіонала, який зможе аналізувати, співставляти, змінювати, передбачати, усувати і попереджати негативні соціально-педагогічні проблеми у суспільстві. У цьому контексті вагомого значення надаємо викладанню навчальних дисциплін, зміст яких зосереджений головно на формуванні у студентів компетенцій практично-методичного характеру. Серед інших – курс «Теорія і методика опікунсько-виховної діяльності у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній психолого-педагогічній літературі активно досліджуються різні напрями соціально-педагогічної діяльності, та поняття опікунсько-виховної діяльності серед них майже не зустрічається. Вважаємо, що опікунсько-виховна діяльність є складовою соціально-педагогічної діяльності, і це саме той вид діяльнос-

ті, який реалізує соціальний педагог у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зміст такої діяльності наповнений особливим контекстом – це прийняття дитини у заклад, супровід дитини у закладі, допомога і сприяння соціалізації поза навчальним закладом. Прийняття і введення в обіг поняття «опікунсько-виховна діяльність», на нашу думку, – це питання часу. На такий висновок нас наводить проведений аналіз сучасної наукової літератури, який дозволив з'ясувати наступне.

У визначенні суті поняття «опіка» можна виділити кілька підходів. Перший, етимологічний підхід – заступництво, догляд, турбота, піклування. Другий, юридично-педагогічний: «Опіка (піклування) – особлива форма державної турботи про неповнолітніх дітей, що залишилися без піклування батьків»¹. Третій, соціально-педагогічний, який з позицій сьогодення у широкому розумінні Т. Завгородня, Н. Лисенко, Д.-К. Мажец, Б. Ступарик трактують як «сукупність умов, які сприяють розвиткові дітей і молоді, а також сукупність зусиль, обов'язків і дій, здійснюваних для того, щоб зробити ці умови оптимальними, використати їх доцільно для щонайповнішого розвитку дітей і молоді»².

Науковий інтерес викликають, звичайно, і компаративні дослідження. Проведений навіть побіжний аналіз структури педагогічної науки кількох країн, зокрема Польщі, і можна з впевненістю сказати, що опіка є предметом окремої галузі педагогіки – опікунської педагогіки, яка має свій предмет дослідження, сферу наукових зацікавлень, практичну спрямованість.

Виділення невирішених раніше питань із загальної проблеми. Враховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне систематизацію відомих та розробку нових методичних матеріалів для супроводу опікунсько-виховної діяльності, розробку теоретичного підґрунтя опікунсько-виховної діяльності, проведення магістерських досліджень з опікунсько-виховної діяльності. Напрацьовані матеріали стали основою нової навчальної дисципліни «Теорія і методика опікунсько-виховної діяльності у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», яку запропонували ввести у навчальний план магістрів соціальної педагогіки.

Постановка мети та завдань статті. Мета – вказати на значущість пропонуваної дисципліни для професійної підготовки майбутніх магістрів соціальної педагогіки, завдання – розкриття змісту дисципліни.

---

¹ Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / [за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової]. – К. : [б. в.], 2000. – С. 140.

² Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою : монографія / Т. К. Завгородня, Н. В. Лисенко, Д.-К. Мажец, Б. М. Ступарик / [за заг. ред. Б. М. Ступарика]. – Івано-Франківськ ; Ужгород : Мистецька лінія, 2002. – С. 88.

Виклад основного матеріалу дослідження. Курс, який пропонуємо, може бути вагомим для різних спеціальностей в межах бакалаврату чи магістратури напряму «Педагогічна освіта». Також вбачаємо доцільність його викладання для слухачів інституту післядипломної педагогічної освіти чи курсах перекваліфікації кадрів.

Зміст пропонованого навчального курсу розглядається на основі засвоєних студентами знань із загальної педагогіки, соціальної педагогіки, корекційної педагогіки, психології та спеціалізованих знань фахового спрямування.

Програма навчального курсу побудована за фреймовим підходом і складається з лекцій, практично-семінарських занять, представлення індивідуальних науково-практичних пошуків. Значна частка годин відводиться на самостійну роботу студентів, а отже передбачено перелік завдань для самостійної роботи. Програма включає в себе екзаменаційні питання, список основної і додаткової літератури. Студентам наголошується на важливості опрацювання матеріалів психолого-педагогічної періодики. На вивчення дисципліни відводиться 30 аудиторних годин.

Мету пропонованого навчального курсу вбачаємо у розвитку практично-методичної готовності педагога до здійснення професійної опікунсько-виховної діяльності в умовах закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У час вивчення дисципліни «Теорія і методика опікунсько-виховної діяльності у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» студенти мають можливість оволодіти діапазоном знань і вмій щодо сутності, особливостей, форм, видів, методів опікунсько-виховної роботи у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Головно зміст навчальних інформаційних масивів зорієнтовано на удосконаленні базових професійно-педагогічних компетенцій та розвитку й формуванні спеціальних практично-методичних компетенцій соціально-го педагога. Студент *повинен знати:*

- сутність опікунсько-виховної діяльності, її структуру, суб'єкти та об'єкти;
- законодавче забезпечення державної опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- типологію закладів опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- особливості розвитку та процесу соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- особливості організації діяльності закладів інтернатного типу;
- види соціально-педагогічної роботи в закладах інтернатного типу;
- комплекс методів соціально-педагогічної роботи;

- сутність та методику реалізації програм активізації процесу соціалізації дітей інтернатних установ;
- особливості організації дозвілля дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Студент повинен вміти:

- здійснювати теоретичний аналіз соціальних процесів, виокремлювати у ньому проблему конкретної дитини;
- моделювати спільну діяльність для запобігання труднощів соціально-педагогічного характеру;
- обґрунтовувати мету діяльності, формулювати завдання, відбирати зміст, методи та форми роботи;
- структурувати, планувати, розподіляти види професійної діяльності та координувати роботу з різними соціальними інститутами і представниками споріднених професій;
- моделювати очікувані результати, враховувати можливі відхилення від визначеної мети, окреслювати етапи роботи, регламентувати час і планувати спільні дії;
- визначати конкретний зміст діяльності на основі врахування мети і завдань, специфіки мотиваційної сфери дитини;
- враховувати особистісні можливості, рівні професійної компетентності та матеріальні умови при плануванні вирішення конкретної соціально-педагогічної проблеми;
- створювати програму розвитку як для окремої дитини, так і для групи дітей;
- використовувати весь арсенал методів соціально-педагогічної діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування;
- розвивати культуру міжособистісного спілкування, встановлювати контакт, виділяти головне і другорядне в інформаційному потоці, вміти слухати і чути, створювати і продовжувати позитивні стосунки, сприймати та адекватно інтерпретувати вербальну й невербальну поведінку дитини;
- вміти складати типовий план роботи педагогічного працівника закладу державної опіки;
- здійснювати самоаналіз власної діяльності на кожному етапі, осмислювати як позитивні результати, так і проблемні моменти.

Розглянемо тематику лекційних занять запропонованої дисципліни.

Тема 1. Історичні та теоретичні засади опікунсько-виховної діяльності (2 год.)

Сутність та основні підходи до визначення опікунсько-виховної діяльності.

Законодавче підґрунтя опікунсько-виховної діяльності: Конституція України, Конвенція ООН «Про права дитини», Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та інші законодавчі акти в галузі освіти й охорони дитинства. Типи інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: дитячий будинок, загальноосвітня школа-інтернат, спеціалізована школа-інтернат I-III ступенів, спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів, загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів.

Тема 2. Особливості соціального та психофізичного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (2 год.)

Специфіка розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах державного закладу опіки. Фази сирітської хвороби (протест, розпач, відчуження, збайдужіння). Особливості адаптації дітей до умов проживання і навчання у закладах опіки. Критерії успішної адаптації в умовах дитячого будинку. Типи поведінки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (пригнічений, соціально провокативний, гіперактивний, добре пристосований).

Особливості формування оптимальних міжособистісних взаємин педагогів та вихованців закладів опіки. Форми спілкування дітей в інтернатних установах (інтимно-особистісне, стихійно-групове, соціально-орієнтоване). Формування емоційно збагаченого спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу школи-інтернату з дитиною. Робота над розвитком індивідуального позитивного комунікативного досвіду дитини.

Тема 3. Організація діяльності закладів інтернатного типу (2 год.)

Типове положення про будинки-інтернати (пансіонати) для громадян похилого віку, інвалідів та дітей. Мета, завдання, персонал. Виборність керівників інтернатних установ, розширення прав і сфери відповідальності шкільних та педагогічних рад.

Основні функціональні обов'язки педагогічних працівників у закладах інтернатного типу. Види роботи педагога у закладах інтернатного типу (соціально-педагогічна діагностика і консультування; соціально-профілактична робота; соціальне виховання; корекційно-розвивальна робота).

Наглядові ради за діяльністю інтернатних установ при органах виконавчої влади або органах самоврядування.

Теми 4, 5, 6. Зміст та методики реалізації програм активізації процесу соціалізації дітей інтернатних установ (6 год.)

Планування соціально-педагогічної роботи у школі-інтернаті. Перспективне планування (аналіз проведеної роботи, мета і завдання соціально-педагогічної роботи, профілактична діяльність, охоронно-захисна діяльність, діагностична робота, корекційно-реабілітаційна робота). Побудова і складання календарного плану роботи: на півріччя, на місяць, на день, план-сітка.

Розробка та реалізація програми розвитку життєвих умінь і навичок: навички ефективного спілкування (активне слухання, уміння висловлювати власну думку, уміння виражати почуття без тривоги й звинувачень, навички конструктивної критики та адекватна реакція на критику, здатність розуміти почуття, потреби і проблеми інших); навички протидії соціальному тиску (навички впевненої поведінки, вміння відстоювати свою позицію, вміння долати сором'язливість, вміння відмовлятися від небезпечних пропозицій); навички групової роботи (уміння працювати в команді, уміння висловлювати повагу до доробку інших осіб, толерантне сприйняття різних стилів поведінки, навички впливу й переконання, навички налагодження контактів); навички аналізу проблем та прийняття рішень (уміння визначати суть проблеми і її причини, уміння знайти потрібну інформацію і достовірні джерела, уміння передбачати наслідки різних варіантів розв'язання проблеми для себе та інших, здатність обрати оптимальне рішення); навички самоусвідомлення та самооцінювання (позитивне ставлення до себе та інших, здатність реально оцінювати власні здібності й можливості, переваги й недоліки, здатність адекватно сприймати судження інших, здатність усвідомлювати свої права, потреби, цінності й пріоритети, вміння ставити цілі); навички критичного мислення (уміння відрізнити факти від міфів, стереотипів та особистих уявлень, аналіз впливу оточення та засобів масової інформації); навички самоконтролю (здатність контролювати гнів, тривогу, горе, навички регулювати стрес, уміння переживати невдачі, здатність сконцентруватися на досягненні мети); навички розв'язання конфліктів.

Програма профорієнтації дітей інтернатних установ: підготовча фаза, фаза формування, скеровуюча фаза, фаза закріплення. Основні завдання програми: ознайомлення старшокласників шкіл-інтернатів з існуючими підходами до вибору професії; надання допомоги у визначенні майбутньої професії; наголос на вагомості професійно-технічних спеціальностей; акценти на тісному зв'язку між професією й здобуттям базової професійної освіти; розкриття тенденцій розвитку ринку праці в різних регіонах України; наголос на специфіку різних спеціальностей; надання необхідної інформації про державні і недержавні організації, що займаються питаннями профорієнтації й працевлаштування.

Розробка та реалізація програми сексуального виховання і підготовки до шлюбного життя.

Методичні аспекти програми розвитку комунікативних умінь і культури спілкування.

Зміст і реалізація програми корекції різноманітних відхилень у поведінці (агресія, сором'язливість тощо). Програма корекції «Я-образу» (індивідуальні бесіди та консультації з підлітками, з їхнім соціальним оточенням, рольові вправи, тренінг «Формування “Я-образу”»). Програма запобігання кризовим ситуаціям.

Організація процесу підтримування стосунків між інтернатною установою та родиною вихованця.

Тема 7. Організація позаурочної виховної роботи та проведення змістовного дозвілля вихованців шкіл-інтернатів (2 год.)

Особливості організації та сучасний стан позаурочної роботи у закладах інтернатного типу. Урахування в позаурочній виховній роботі правил і принципів цілеспрямованості, системності і безперервності, зв'язку з життям, доцільності, диференційованості, вікових особливостей.

Труднощі організації змістовного дозвілля вихованців інтернатних закладів (відсутність системності у формуванні самостійності вихованців, слабка організація практичної діяльності школярів, недостатня реалізація принципу індивідуального підходу до завдань позаурочної виховної роботи). Учнівське самоврядування як чинник формування соціальної відповідальності.

Форми позаурочної діяльності. Звичаї, традиції в діяльності колективів вихованців інтернатних закладів.

Тема 8. Підготування вихованців до самостійного життя поза інтернатною установою (2 год.)

Випускник інтернатного закладу, його соціально-психологічний портрет. Особливості соціальної адаптації випускників дитячих будинків (психологічна готовність до соціальної життєдіяльності, наявність позитивно-орієнтованих життєвих планів, професійне самовизначення, соціальна активність, позитивний соціальний статус у навчальному закладі чи за місцем роботи, задоволення ставленням інших осіб).

Ключові проблеми дорослого життя: житло (оформлення документів на отримання житла), навчання, працевлаштування (добір місця роботи з урахуванням професії, пошук можливих шляхів підвищення кваліфікації, досягнення домовленості з роботодавцями щодо створення належних умов трудової адаптації та можливого додаткового навчання на робочому місці), соціальні зв'язки.

Нормативно-правове регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (№ 2998-ХІІ від 05.02.1993 р.), постанови Кабінету Міністрів України «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» (№ 226 від 05.04.1994 р.) та «Про затвердження порядку надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку» (№ 823 від 25.08.2005 р.), закони України «Про зайнятість населення», «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» та ін.

Висновки. Вважаємо, що викладання розробленого курсу «Теорія і методика опікунсько-виховної діяльності у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» для майбутніх магістрів соціальної педагогіки сприятиме опануванню студентами практично-методичними навичками опікунсько-виховної діяльності, зорієнтує їх на сприйняття специфіки закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розширить бачення й розуміння особливостей опікунсько-виховної діяльності й загалом сприятиме підвищенню якості професійної соціально-педагогічної підготовки.

Література

1. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою : монографія / Т. К. Завгородня, Н. В. Лисенко, Д.-К. Мажец, Б. М. Ступарик / [за заг. ред. Б. М. Ступарика]. – Івано-Франківськ ; Ужгород : Мистецька лінія, 2002. – 152 с.
2. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / [за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової]. – К. : [б.в.], 2000. – 260 с.